

Osmanlı Taşra Belediyelerinde Mali Kriz:
Tabip Maaşlarının Ödenme Sorunları
Serhat Aras Tuna*

Giriş

Osmanlı Devleti döneminde büyük kentlerde halk sağlığının korunması amacıyla darüşşifalar başta olmak üzere çeşitli müesseselere müracaat edilmiştir. Sağlık hizmetlerinin devletler eliyle halka ulaştırılma düşüncesi, 19. yüzyılda dünyada hâkim hale gelmiş ve koruyucu hekimlik kavramı gelişmiştir. Salgın ve bulaşıcı hastalıkların etkisiyle sıhhi tedbirlerin arttırılmasına daha çok önem verilmesi gerektiğinden tıp alanındaki yenilikler kolaylıkla benimsenmiştir. 19. yüzyıl birçok alanda olduğu gibi sağlık teşkilatlanmasında Osmanlı yenileşmesine vesile olmuştur. 1861'de *Tebabet-i Belediye İcrasına Dair Nizamname* kabul edilerek büyük merkezler dışında kalan şehir ve kasabalara sağlık hizmetlerinin ulaştırılması amaçlanmıştır. Böylece memleket veya belediye tabipliği kavramları ortaya çıkmış ve Mekteb-i Tıbbiye Nezareti taşraya hekim yetiştirmekle mükellef tutulmuştur. Bu maksatla daha önce kurulan ve askeri hekim yetiştiren Mekteb-i Tıbbiye bünyesinde 1867'de sivil hekim yetiştirilmesine başlanmıştır. 1871 ve 1874 yıllarında çeşitli nizamnameler çıkarılmış ve sivil hekimlerin görev ve sorumlulukları detaylandırılmıştır.¹ Örneğin, 1871'de yayımlanan *İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi*'ne göre taşra hekimleri daha önce olduğu gibi "memleket hekimleri" şeklinde anılmaya devam edilmiştir. Ayrıca nizamnameyle hekimler merkezden atanan ve her hareketleri merkeze bağlı olan devlet memurlarına dönüştürülmüştür. Nizamnamede memleket hekimlerinin taşradaki görevleri belediye tarafından belirlenen ve ilan olunan bir yerde haftada iki defa ücretsiz hasta muayenesi, ücretsiz aşılama,

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş/TÜRKİYE, s.bingul@alparslan.edu.tr

1 Elif Gültekin, Gazi Doğan, "Osmanlı Dönemi Belediye Tabipliği Uygulamasına Karamürsel Örneğinde Bir Bakış", *Lokman Hekim Dergisi*, 8/3, 2018, s. 219.

yatalak hastaların evde kontrolü gibi hususlardan oluşmaktaydı. Memleket hekimlerinin maaşlarının ödenmesinden belediyeler sorumlu tutulmuştur. 1888'de ise *Memleket Ettibası ve Eczacıları Hakkında Nizamname* yayımlanmıştır. Buna göre memleket hekimleri Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye mezunlarından ve Osmanlı tebaası öğrencilerden atanacak ya da yabancı ise Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanede bilgilerini teyit ettirecekti. Dört sınıf şeklinde tasnif edilen memleket hekimlerinin maaşları sırasıyla 600, 800, 1200 ve 2000 kuruş olarak kaza, liva, vilayet tabipleri ile vilayet tabipleri müfettişleri şeklinde belirlenmiştir. Mecburi hizmeti kapsayan nizamnameye göre askerlikten muaf tutulmaları karşılığında iki sene kaza ve üç sene de livada olmak üzere toplam beş senelik taşra görevi ilgili tabiplere zorunlu tutulmuştur. Yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde maddi yaptırım uygulanmasına gidileceği nizamnamede yer almıştır.²

Belediyelerin tabip bulundurma ve maaşlarının ödenmesinden sorumlu tutulması birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Zira Osmanlı belediyelerinin büyük bir kısmı yeterli personel ve mali güçten son derece yoksundu. Belediyelerin kıt derecedeki kaynaklarının tasarrufu merkezi hükümetin kontrolü altındaydı.³ Taşra belediyelerinin çoğunda muhasebe kayıtları ve yazışmalar düzensiz yapılmaktaydı. Belediyeler, yetki anlaşmazlığı ile tecrübesizlikten kaynaklı verimsiz çalışma koşullarına sahiplerdi. Belediye meclisleri büyük ölçüde vilayet ve liva yöneticilerinin etkisi altında kaldığından hizmetlerin çoğu ancak hükümetin onayı ve yardımıyla hayata geçirilebilmekteydi.⁴ Çeşitli dönemlerde belediye gelirleriyle ilgili yapılan düzenlemeler mevcut sorunların katlanarak büyümesine sebep olmuştur. Özellikle “rüsüm-ı erbaa” şeklinde kavramsallaşan kantar, kile, hayvan ve zephiyeden oluşan vergi gelirlerinin hazine ve belediyeler arasında paylaşılması belediyelerin çoğunun gelir darlığı yaşamasına sebep olmuştur.⁵ Osmanlı kentlerinin ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayandığından bu dört vergi gelirinin tasarrufu daha da önem

2 Ceren Gülser İlikan-Rasimoğlu, “Taşrayı İyileştirmek: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Memleket Hekimleri”, *Lokman Hekim Journal*, 3/1, 2013, s. 2-3.

3 İlber Ortaylı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 195.

4 Musa Çadırıcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 278.

5 Şeyhmus Bingül, “Osmanlı Taşra Belediyelerinde Bütçe Krizi: ‘Rüsüm-ı Erbaa Örneği’”, *OTAM*, 46, 2019, s. 59.

kazanmıştır. Belediyelerin mali sorunları, topyekûn modernleşme dönemine denk gelen 19. yüzyıl boyunca sürekliliğini koruyan bir sorun halini almıştır.⁶ Bu çalışmada belediyelerde yaşanan söz konusu sorunların tabip maaşlarının tahsili çerçevesinde taşraya nasıl yansdığı ve ne türden çözümlere gidildiği üzerinde durulmuştur. Tabip maaşların ödenme sorunlarına dair bazı çalışmalar olsa da⁷ Osmanlı taşrasının bu meseleyle ilgili yazışmalarından daha geniş bir örneklem oluşturulmuş ve söz konusu durumları tahlil edilmiştir. Çalışma iki bölümden oluşmakta olup birinci bölümde tabiplere duyulan ihtiyaç ve tabiplerin yaşadığı sorunlar ikinci bölümdeyse maaş ödemeleri için yerel ve merkezi yöneticilerin tedbir, öneri ve yaptırımları incelenmiştir.

Osmanlı Taşrasının Tabip İhtiyacı ve Tabiplerin Yaşadığı Sorunlar

Belediye tabiplerinin maaş ödemelerine dair sorunlar büyük ölçüde 1880'li yıllar ve sonrasıyla özdeşleşmiştir. Bunda hem bu yıllar itibariyle belediye dairelerinin sayısında artış yaşanması hem de mali sorunların daha da belirginleşmesi etkili olmuştur. Belediyeler her ne kadar tabiplere verilmesi gereken maaş miktarlarına dair taahhütte bulunsa da tabipler atandıktan bir müddet sonra maaşları düşürülmekte ya da aylarca ödenememekteydi. Örneğin, Mekteb-i Tıbbiye mezunu olup Amasya Belediye Tabipliği yapan Ahmed Receb Bey'in maaşından 250 kuruş kesintiye gidilmiş fakat Dahiliye Nezareti bunun kanunlara aykırı olduğunu Sivas Vilayetine bildirmiştir.⁸ Böylesi durumlar taşrada uygun memleket tabiplerinin tedarikini güçlendirmekte ve sıhhi işleri zor duruma sokmaktaydı. Bu yüzden belirlenen maaş miktarının altına düşülmemesi hususu, Sivas dışında diğer vilayetlere kesin bir dille bildirilmiştir.⁹ Buna rağmen bazı belediyelerde tabipler

6 Mehmet Seyitdanhoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu: Yerel Yönetim Metinleri*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 11.

7 Yukarıda referans gösterilen İlihan-Rasimoğlu bu konuya bazı kentler üzerinden doğrudan eğilirken Gültekin ve Doğan'ın çalışmaları da Karamürsel örneğinde bu meseleyi kapsamaktadır.

8 BOA., DH.MKT. 1414/27, 25 Ş 1304 (19 Mayıs 1887)

9 BOA., DH.MKT. 1414/8, 25 B 1304 (19 Nisan 1887). Söz konusu uyarı taşra belediyeleri adı altında Sivas, Kastamonu, Hüdavendigâr, Edirne, Aydın, Hicaz, Bağdad, Selanik, Konya, Erzurum, Diyarbekir, Halep, Adana, Trablusgarb, Manastır, İskodra, Yemen, Mamüretülaziz, Ankara, Van, Trabzon, Yanya, Bingazi, Bitlis, Hakkâri, Dersim'e yapılmıştır. Benzer uyarılar idari taksimatın değişkenliğine göre farklı sayıda vilayet veya müstakil sancaklara yapılabilmektedir.

aylarca maaş alamadıklarını ve harcırah ödemelerinin de yapılmadığını içeren şikayetlerde bulunmuştur.¹⁰ Hatta bu türden şikayetlerin karşılıklı suçlamalara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Hüdavendigâr Vilayeti Söğüt Belediyesi Tabibi Marko Efendi'nin bir seneden beri maaş almadığı ve kendisine kaymakam tarafından kötü davranıldığına dair şikâyeti, vilayet idarecileri tarafından kesin bir dille yalanlanmıştır.¹¹

Bazı kazalarda tabipler seyyar halde görev yapmaktaydı. Örneğin, Cebel-i Bereket Sancağına bağlı Payas Kazası Belediye Tabibi birbirinden yaklaşık iki-altı saat mesafelerdeki köylerde dolaşmakta ve ayrıca kazadaki 300'ü aşkın mahkûmun muayenesinden sorumlu tutulmaktaydı. Fakat tabibin verdiği malumata göre mevcut maaşı ancak yük hayvanı ücretiyle kale içindeki mahkûmların muayeneleri gibi zaruri işlere yetmekteydi. Bu yüzden maaşına kale tahsisatından zam yapılmasını talep etmiştir.¹² Dolayısıyla tabiplere görev yüklerini aşan sorumlulukların yüklenmesi ayrıca mali sorunlara sebebiyet vermiştir. Maaş ödemelerinin sorunlu olduğu taşra bölgelerinde görevli doktorların bazıları buldukları yerin hava koşullarını gerekçe göstererek görevlerini terk etmişlerdir.¹³ Salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılım zamanlarında ise tabiplere olan ihtiyaç katbekat artmıştır. Örneğin, Hakkâri'de frengi hastalığının yayılması üzerine tabip raporları, Dahiliye Nezareti'nden talep edilmiş fakat burada tabip bulunmadığından söz konusu talep karşılanamamıştır. Bu yüzden Hakkâri gibi uzak yerlerin hususiyetleri gözetilerek bütün vilayetlere gönderilen bildirimde böyle uzak mesafede olan mahallerden görevlendirilmesi istenilen tabiplere 1.500 kuruşluk maaşın mahalli hükûmetler tarafından temin edilmesi halinde merkezden tabip gönderilmesinin mümkün olabileceğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca taşrada tayin edilen tabiplerden bazılarının maaşlarının düşürülmesi veya kesintiye gidilmesinden dolayı taşrada tabip tedarikinde zorluk çekildiği vilayetlere hatırlatılarak bu hususlarda itina gösterilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁴ Tabip yokluğundan kaynaklı benzer bir durum Hüdavendigâr Vilayetine bağlı Erdek'te meydana gelmiştir. Erdek'te ortaya çıkan hastalık üzerine düzenlenen raporlarda Tıbbiye Nezaretinde hem tabip bilgisine denk

10 BOA., DH.MKT. 1458/114, 12 S 1305 (30 Ekim 1887). Hüdavendigâr Vilayeti Söğüt Belediyesi Tabibi Marko Efendi'ye dairdir.

11 BOA., DH.MKT. 1515/50, 14 L 1305 (24 Haziran 1888).

12 BOA., DH.MKT. 1468/118, 25 M 1305 (13 Ekim 1887).

13 BOA., DH.MKT. 2029/33, 18 Ca 1310 (18 Aralık 1892). Silifke Belediye Tabibine dairdir.

14 BOA., DH.MKT. 1468/119, 26 Ra 1305 (12 Aralık 1887).

gelinmemiş hem de raporlar çok özensiz hazırlandığından içeriğinden hareketle bir neticeye varılamamıştır. Bu yüzden Erdek'te belediye gelirlerinin yeterli olması halinde bir tabibin tayin edilmesi gerektiği yazışmalara yansımıştır.¹⁵ Tabip yokluğundan ötürü özensiz veya yetersiz raporların düzenlenmesi birçok bölgede denk gelinen bir durumdur. Örneğin, Bitlis Vilayetine bağlı Genç Sancağı ile Çapakçur ve Kulp Kazalarında belediye tabibi bulunmadığından sıhhi işlerde berber esnafına müracaat edilmekte ve bunlar tarafından rapor hazırlanmaktaydı. Fakat bu usul, son derecede sakıncalı bulunduğundan Adliye Müfettişliğinin görüşleri dahilinde ya belediye gelirlerinin arttırılması yoluna gidilmesi ya da gelirleri yeterli olan yerlerden tabip tedarik edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.¹⁶ Berberlerden istifade edilen bir diğer yer Anamur Kazasıydı.¹⁷ Nitekim Sivas Vilayetinin Hafık, Koçgiri ve Ladik Kazalarında da tabip ve eczacı yokluğundan ötürü yaralanma olaylarında "adi şehadetname" denilen raporlar düzenlendiğinden Adliye Nezareti durumun devamının kamu hukukuna zarar vereceğini ve bir çözüm bulunmasını Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir.¹⁸ Bu yıllarda tabip atamalarını zorlaştıran meselelerden biri Osmanlı topraklarının büyüklüğüne nispetle Mekteb-i Tıbbiyeden mezun olan tabiplerin yetersiz kalmalarıydı. Fakat atamalardan sorumlu kurumlardan biri olan Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezaretinin beyanına göre asıl sorun, belediyelerin maaş ödemelerinde gösterdiği nizamsızlıktı.¹⁹ Bazı tabiplerin etnik ya da siyasi konularda hareketliliğe mahal olan bölgelerden kaçınmaları ayrıca taşraya sıhhi hizmetlerin ulaştırılmasında engel teşkil etmekteydi.²⁰

Osmanlı taşrasının birçok bölgesiyle yapılan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla belediyelerin maaş ödeme hususunda çok yetersiz kaldığı görülmektedir. 1886 yılında belediye gelirlerinin bir kısmının hazineye devrinden dolayı mevcut sorunlar giderek büyümüştür. Bu hususta birçok belediye bütçede düzenlemeye gitmek istemiştir. Örneğin, Gümüşhane ve Sofular gibi yerlerde belediye memurlarının maaşlarının düşürüleceği Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.²¹ Konya'da aynı gerekçeden ötürü

15 BOA., DH.MKT. 1515/1, 13 L 1305 (23 Haziran 1888).

16 BOA., DH.MKT. 2298/92, 21 N 1317 (23 Ocak 1900).

17 BOA., DH.MKT. 1257/11-1, 19 R 1326 (21 Mayıs 1908).

18 BOA., DH.MKT. 2316/23, 9 Za 1317 (11 Mart 1900).

19 BOA., DH.MKT. 2049/85, 19 B 1310 (6 Şubat 1893).

20 Ceren Gülser İlikan-Rasimoğlu, agm., s. 4.

21 BOA., DH.MKT. 1551/96, 2 S 1306 (8 Ekim 1888). Gümüşhane ve Sofular Belediyelerine dairdir.

istihdamı sağlanan tabiplerin maaşları ödenememiştir.²² Nitekim bu sorun Kudüs²³ ve Aydın'da²⁴ da aynen yaşanmıştır. Aydın Vilayetinden yapılan talepte maaşların hazineden karşılanması gündeme getirilmişse de “müzayaka-i hazıra” yani mevcut mali darlık gerekçesiyle bu talep Dahiliye Nezareti tarafından kabul edilmemiştir.²⁵ Üstelik birçok vilayetten hazine yardımına dair benzer taleplerde bulunulması nezaretleri çaresiz bırakmış gibidir. Tıbbiye Nezareti, sorunların çözümü adına vilayetlerden giden bu talepleri desteklediğinden Dahiliye Nezareti hem Tıbbiye Nezareti hem de vilayet ve müstakil sancaklara “ne denileceği ve nasıl muamele edileceğini” Maliye Nezaretine sıkça danışmıştır.²⁶ Bu türden yazışmaların yapıldığı günlerde ödenmemiş maaşları biriken tabipler tarafından şikâyet ya da talepler giderek artmıştır. Bunlardan biri Edirne Vilayetine bağlı Lüleburgaz Belediye Tabibi Nikoli Pavli Efendiye aittir.²⁷ Dahiliye Nezareti “umumi sıhhatin muhafazası için buranın tabipsiz bırakılmayacağını ve icabına bakılması gerektiğini” vilayete bildirmekle yetinmiştir.²⁸ Özellikle frengi gibi bulaşıcı ve salgın hastalıkların hızlı ve etkili yayılımını önlemek maksadıyla hastalığın kontrol altına alınmasına kadar mal sandığından yani hazineden maaş tahsisi yoluyla tabip görevlendirilmesi nezaretlerce daha makul bulunabilmekteydi.²⁹ Başka bir deyişle tabip maaşlarının hazine yardımıyla ödenmesi ancak büyük zararlar doğurması muhtemel durumlarda müzakerelere konu edilmekteydi. Fakat bunun nihai şekilde kabul görmesi hem nezaretler arası iş birliği hem de sadaretin onayına bağlıydı. Nitekim Kastamonu'nun Cide Kazasında salgın hastalıktan ötürü tabip tayininin ancak hazine yardımıyla yapılabileceği gündeme geldiğinde “bütçe haricinde para kullanımının katiyen yasak olduğu” hatırlatılmıştır.³⁰ Genel yazışmalara bakıldığında emsal oluşturmaması için bu türden esnekliklerden kaçınıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Van Vilayetine bağlı Hakkâri Sancağında tabip ihtiyacı doğduğunda maaşının hazineden karşılanması

22 BOA., DH.MKT. 1552/51, 3 S 1306 (9 Ekim 1888).

23 BOA., DH.MKT. 1557/66, 18 S 1306 (24 Ekim 1888).

24 BOA., DH.MKT. 1566/4, 15 Ra 1306 (19 Kasım 1888).

25 BOA., DH.MKT. 1575/56, 14 R 1306 (18 Aralık 1888).

26 BOA., DH.MKT. 1590/60, 1 C 1306 (2 Şubat 1889).

27 BOA., DH.MKT. 1593/74, 11 C 1306 (12 Şubat 1888).

28 BOA., DH.MKT. 1627/82, 11 L 1306 (10 Haziran 1889).

29 BOA., DH.MKT. 1750/102, 27 Z 1307 (14 Ağustos 1890); BOA., DH.MKT. 1755/92, 12 M 1308 (28 Ağustos 1890).

30 BOA., DH.MKT. 2009/127, 20 Ra 1310 (12 Ekim 1892).

talebinde bulunulmuştur. Hakkâri gibi büyük bir sancak merkezinde tabip bulundurulması lüzumu haklı bulunmuşsa da Dahiliye Nezareti bu talebe olumsuz yanıt vermiştir.³¹ Genelde nezaretlerin başlıca talimatı mahalli hükümetlerin ücretleri “bir şekilde” temin etmesi gerektiği şeklindeydi.

Bazı vilayetlerde belediyelerde maaşa karşılık bütçe bulunmadığından askeri tabiplerin geçici suretle görevlendirilmesi için talepte bulunulmuştur. Bu hususta Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetine bağlı Limni’de Kale-i Şahane Tabibi Hacı Hüseyin Efendi’nin görevlendirilebilmesi için resmi ruhsat alması gerekmiştir.³² Buna benzer bir diğer talep Sinop Sancağı için yapılmıştır. Sinop Belediye Tabipliği yapan Yunan vatandaşlarından Vakobani Efendinin memuriyeti istenilen şekilde devam etmediğinden ve yerine 800 kuruş maaşla yeni bir tabibin atanması mümkün olmadığından aylık 400 kuruş maaşla mahalli Tophane Tabibi İsmail Efendi’nin memur edilmesi için Dahiliye Nezaretine müracaat edilmiştir. Fakat bu yıllarda askeri tabiplerin belediye tabipliğinde çalışmaları nizamla aykırı olduğundan bundan etkili bir sonuç alınamamıştır.³³ Bu esnada bazı sancaklarda belediye tabibi maaşlarının yarı yarıya düşürüldüğüne şikâyetler devam etmiştir. Son derece mamur olan Selanik Vilayeti dahilindeki Siroz (Serez) Sancağından yapılan bu türden bir şikâyet, maaş meselesinin oldukça girift bir hale geldiğini göstermektedir.³⁴ Kastamonu’nun Taşkoprü Belediye Tabibi Ali

31 BOA., DH.MKT. 2054/96, 5 N 1310 (23 Mart 1893).

32 BOA., DH.MKT. 1800/28, 6 C 1308 (17 Ocak 1891).

33 BOA., DH.MKT. 2061/101, 23 Ş 1310 (12 Mart 1893). Askeri tabiplerin belediye tabiplerinin boşluğunu dolduracak şekilde görevlendirilmeleri hususunda kapsamlı gelişmeler ancak 1898’de gündeme gelmiştir. Yapılan inceleme neticesinde vilayet ve liva merkezleriyle 180 kazada tabip bulundurulması için ordu merkezleri olan yerlerde yarım maaşla askeri tabiplerin görevlendirilmesi padişahın iradesiyle emredilmiştir. İrade, ordu merkezlerini kapsadığından alay ve tabur mevkileri hakkında bir açıklık mevcut değildi. Bu yüzden ayrıca zorluklar devam etmiştir. Vilayetlerden askeri tabip mevcut olan kaza ve livaların listeleri talep edilmiştir. Bk. BOA., DH.MKT. 2128/95, 21 Ca 1316 (7 Ekim 1898). Kosova gibi yerlerde bu usul hayata geçirilince maaş ödemeleri için ayrıca Dahiliye Nezareti’ne danışılmıştır. Bk. BOA., DH.MKT. 2158/31, 20 Ş 1316 (3 Ocak 1899). Kerkük Sancağına bağlı Raniye Kazasında ise belediye tabibi yokluğundan ötürü askeri tabibin işlerinin sekteye uğradığı rapor edilmiştir. Bk. BOA., DH.MKT. 556/30, 22 R 1320 (29 Temmuz 1902). Bitlis Vilayetinde de belediyenin yetersiz kalmasından ötürü askeri tabibe ihtiyaç duyulmuş ve bu tabibe 2.000 kuruş verilmesi gerekmiştir. Fakat vilayetten verilen malumata göre Bitlis’ten 1.200 kuruş bile ödenme ihtimali çok düşüktü. Bk. BOA., BEO. 3264/244795, 29 KS 1323 (11 Şubat 1908).

34 BOA., DH.MKT. 1855/58, 28 Z 1308 (4 Ağustos 1891). Halil Efendi’nin yaptığı şikâyete göre maaşı 800 kuruştan 400 kuruşa düşürülmüştür.

Osman Efendi'nin ise 600 kuruş olan maaşı 400 kuruşa düşürüldüğünden zor durumda kaldığını bildiren bir dilekçe yazmıştır. Şikâyet dilekçesi Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiyeye havale edilmiş ve mahalli idarecilere bu hususta gereğinin yapılması için uyarıda bulunulmuştur. Buna göre Ali Osman Efendi'nin 3.600 kuruş alacağı vardı fakat kazada meydana gelen yangından dolayı belediye bu meblağı ödeyememiştir.³⁵ Adana Vilayetine bağlı Payas Belediye Tabibi Antranik Efendi ise verdiği dilekçesinde müterakim maaşının 21.000 kuruş olduğunu belirtmiş ve bunun tamamını talep etmiştir. Antranik Efendi, zaruret halinden dolayı mal ve eşyalarını satarak borçlandığını da dilekçesine eklemiştir.³⁶ Adana idarecilerinin verdiği malumata göre ise Antranik Efendi 10.000 kuruş almaya rıza göstermiş ve bu meblağın vilayet dahilindeki bütün belediye dairelerinden toplanmasıyla karşılanacağı belirtilmiştir.³⁷ Buna rağmen belediye tabiplerinin bakaya maaşlarının vefatlarından dolayı çocukları tarafından talep edilmeye devam edildiği durumlar olmuştur. Örneğin, Kütahya Belediye Tabibi Ahmed Bey'in 800 kuruş olan maaşının 600 kuruşa düşürüldüğü ve 7.620 kuruş alacağı olduğu gerekçesiyle kızı Fatma Hanım tarafından talepte bulunulmuştur. Yapılan incelemede belediye dairesinin livalarda 800 olan miktarı 600'e ve kazalarda 600 olan miktarı 500 kuruşa düşürdüğü anlaşılmıştır. Belediye bunu gelirlerin arttırılmasına kadar uygulama koşuluyla kararlaştırmıştır. Şura-yı Devlete verilen malumat ise Ahmed Beyin mağduriyetinin giderildiği yönündedir.³⁸

Diğer bazı vilayetlerdeki maaş ödemelerine dair yazışmalara yansıyan sorunlar şu şekildeydi: Mamüretülaziz Vilayeti Hozat Belediye Tabibi Kazım Bey'in maaşı dokuz aylık³⁹, Hüdavendigâr Vilayeti Yenişehir Kazası Belediye Tabibi Gavril Efendi'nin bir senelik⁴⁰, Kosova Vilayeti Pravişte Kazası Belediye Tabibi Lütfi Ali'nin iki aylık⁴¹ maaşının ödenmediğine dair şikâyetler yapılmıştır. Ayrıca Naslıç belediye tabibinin 600 kuruş olan maaşının 400'e⁴², Lüleburgaz belediye tabibinin 600 kuruş olan maaşının ilk

35 BOA., DH.MKT. 1984/2, 2 R 1310 (24 Ekim 1892).

36 BOA., BEO., 92/6839, 27 Ra 1310 (19 Ekim 1892).

37 BOA., DH.MKT. 2010/79, 24 Ra 1310 (16 Ekim 1892).

38 BOA., BEO., 152/11371, 19 B 1310 (6 Şubat 1893).

39 BOA., DH.MKT. 2049/6, 18 B 1310 (5 Şubat 1893).

40 BOA., DH.MKT. 315/52-1, 11 Teşrinievvel 1310 (23 Ekim 1894).

41 BOA., DH.MKT. 431/54-1, 5 Ağustos 1311 (17 Temmuz 1895).

42 BOA., DH.MKT. 2170/60, 14 L 1316 (25 Şubat 1899).

ay 500 ve sonraki aylarda 400'e düşürüldüğü⁴³, Yanya Vilayeti Filat Belediye Tabibi Mihran Efendi'nin üç aylık maaşının ödenmediği ve belediyede yolsuzlukların yaşandığı⁴⁴, Sivas Vilayeti Amasya Sancağı Belediye Tabibi İbrahim Efendi'nin sekiz ay⁴⁵, Kosova Vilayeti Gilan Belediye Tabibi Ömer Lütfü Efendi'nin üç ay maaş alamadığı⁴⁶, Mudanya Belediye Tabibi Kemal Efendi'nin maaşının 600 değil ancak 400 kuruş olarak ödenebileceği⁴⁷, yine Hüdavendigâr Vilayetindeki Gönen Belediye Tabibi Nafiz Efendi'nin üç ay maaş alamadığı⁴⁸, Manastır Vilayetinde Elbasan Belediye Tabibi Hüsnü Efendi'nin on aydan beri maaşının ödenmediği⁴⁹ ve Üsküp Belediyesi eski tabiplerinden Litonidi Efendi'nin ise 14.000 kuruş müterakim maaşının olduğu⁵⁰ şeklinde birçok yazışma mevcuttur. Fakat bu türden şikayetlerin bazıları belediye veya vilayet idarecileri tarafından asılsız addedilmiştir. Örneğin, Gönen Belediye Tabibi Nafiz Efendi'nin sadece bir ay maaş alamadığı ve bu kesintinin kendisine kira karşılığı verilen eczane dükkânı ve bazı eşyanın borcuna sayıldığı belirtilmiştir.⁵¹

Maaş sorunlarının yaşandığı bazı bölgelerde tabipler, ödeme yapılması muhtemel başka yerlere tayinlerini istemişlerdir. Örneğin, sekiz aydan beri maaş alamadığından ötürü çaresiz duruma düştüğünü belirten Trablusşam Belediye Tabibi Teflik Efendi başka yere naklini talep etmiştir.⁵² Yine Konya Vilayeti Arabsun Belediye Tabibi Artin Rupen Efendi başka yere tayin isteyen memurlardandır.⁵³ Bu yazışmalar içerisinde tabiplerin dilekçelerine erişmek mümkündür. Rumeli/Taşoz Belediye Tabipliği yapan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin dilekçesi aşağıdaki gibi sadeleştirilmiştir:

Bir memurun mütemadiyen bir sene maaş alamaması hiçbir yerde görülmüş işitilmiş şeylerden değildir. Yedi sekiz kişiden ibaret olan ailem sefil ve perişan, evlatlarımla birlikte cidden aç bi-ilaç ve çıplak

43 BOA., DH.MKT. 2328/19, 3 Z 1317 (4 Nisan 1900).

44 BOA., DH.MKT. 2234/58, 8 R 1317 (16 Ağustos 1899).

45 BOA., DH.MKT. 2475/19, 1 M 1319 (20 Nisan 1901).

46 BOA., DH.MKT. 2313/111, 3 Za 1317 (5 Mart 1900).

47 BOA., DH.MKT. 2514/30, 9 R 1319 (26 Temmuz 1901).

48 BOA., DH.MKT. 2506/62, 17 Ra 1319 (4 Temmuz 1901).

49 BOA., DH.MKT. 2590/5, 10 Za 1319 (18 Şubat 1902).

50 BOA., YB. 021. 71/46, 22 Temmuz 1292 (3 Ağustos 1876).

51 BOA., DH.MKT. 2529/18, 21 Ca 1319 (5 Eylül 1901).

52 BOA., DH.MKT. 996/36, 30 Ca 1323 (2 Ağustos 1905).

53 BOA., DH.MKT. 2197/58, 25 Z 1316 (6 Mayıs 1899).

bir haldeyim. Bu hale elbette padişahımızın rızası yoktur. Sakinleri sırf Hıristiyan olan bir memlekette bu derece sefaletle uğratılmam çocuklarımın çıırılçıplak bir halde kalmalarına sebebiyet verilmesi başkaca nazar-ı dikkati calip olacağına binaen durumun düzeltilmesi ve birikmiş maaşlarımın ödenmesi hususunda yüce padişahımızın merhamet ve adaletine sığınırım.⁵⁴

Talep ve şikayetlerin artması üzerine tahkikat yapan Umum Mekatib-i Askeriye Nezareti tabip atamalarını zorlaştıran hususlarla ilgili şu ifadeleri Dahiliye Nezaretiyle paylaşmıştır: “Bin türlü müşkülata taşra belediyelerine sevk ve tayin edilen tabiplerin maaş ve harcırahları ödenmeyerek memuriyeti terk etmelerine sebebiyet verilmesi dikkat çekici bir meseledir. Bu tutumun devam ettirilmesi gayri caiz olup sıhhi memurların harcırah ve maaşlarının muntazam şekilde ödenmesi son derece önemlidir.”⁵⁵ Hatta nezaret daha sonra bazı kazalardan yapılan taleplere “600 kuruş nizami maaşın muntazaman mahalli hükümet tarafından temin edilmedikçe tabip tayini mümkün olamayacaktır” şeklinde cevaplar vermiştir.⁵⁶ Dolayısıyla çeşitli kesintiler ve belediye gelirlerinin yetersizliğinden ötürü tabip maaşları ödemeleri sorunlu bir hal almaktaydı. Nitekim belediye tabiplerinin maaşlarının düşük olması ve diğer bazı hususlardan dolayı Mekteb-i Tıbbiyeden mezun olan tabiplerin taşraya rağbet göstermediği de yazışmalara yansımıştır.⁵⁷ Taşra belediye tabipliklerine söz konusu sebeplerden rağbet gösterilmediğinden zaman zaman kent eşrafının dilekçelerle ricada buldukları da görülmektedir.⁵⁸ Bazı vilayetlerde ise neredeyse hiçbir kazada tabip bulundurulamamaktaydı.⁵⁹

54 BOA., TFR.I.ŞKT. 131/13027, 21 N 1325 (28 Ekim 1907).

55 BOA., DH.MKT. 2313/111, 3 Za 1317 (5 Mart 1900).

56 BOA., DH.MKT. 2534/133, 8 C 1319 (22 Eylül 1901). Yalova Belediye Tabipliğine dairdir. Ayrıca Van ve Bitlis Vilayetlerine bağlı Adilcevaz ve Kulp Kazaları belediyeleri için de aynı yola başvurulmuştur. Bk. BOA., DH.MKT. 849/18-2, 22 S 1322 (8 Mayıs 1904).

57 BOA., DH.MKT. 1944/62, 6 L 1309 (4 Mayıs 1892). Simav ve Debre-i Zir kazalarına dair yazışmadır.

58 BOA., DH.MKT. 2049/19, 23 Kanunusani 1308 (4 Şubat 1893). Söğüt Kazasından muteberandan Bordanaki, Andonaki ve eşraftan Süleyman ve Ahmed Beyler tarafından gönderilen dilekçedir.

59 BOA., DH.MKT. 1913/92, 7 Kanunusani 1307 (19 Ocak 1892). Örneğin, Van Vilayetinden Dahiliye Nezaretine yapılan bildirimde vilayete bağlı kazaların hiçbirinde belediye tabibi olmadığı belirtilmiştir.

Tabip Maaşlarının Tahsili Hususunda Yapılan Çalışmalar: Öneriler ve Yaptırımlar

Belediye tabiplerinin maaşlarının düzenli ödenebilmesi ya da geliri yetersiz olan yerlere kaynak temini hususunda iki türlü çalışma yapılmıştır. Birincisi vilayet, liva ve kaza idarecilerinin yaptığı önerilerdir. İkincisi merkezi hükümetin vilayetlerden gelen önerilerin etkisiyle nezaretlerin bilgisi dahilinde yürürlüğe koyduğu kanunlar ve uygulamaya çalıştığı yaptırımlardır. Belediye tabiplerinin maaş ödemelerinin iyileştirilmesi maksadıyla vilayetlerden çeşitli öneriler yapılmıştır. Örneğin, Bitlis Vilayetinde zebhiye yani hayvan kesim resminin arttırılması ve ayrıca hazineye devredilen bu türden vergilerin büyük kısmının belediyeye terki talep edilmiştir.⁶⁰ Benzer bir talep Hüdavendigar Vilayeti İdare Meclisinden yapılmıştır. Sadarete ulaşan konu, her ne kadar umumi hıfzıssıhha açısından önemsenmişse de 1886'dan beri gelirlerinin yarısı hazineye aktarılan zebhiye, kantar ve kile rüsumunun tamamen belediyelere devrinin bütçeye vereceği zarar hesaba katılarak ona göre muamele edilmesi daha uygun görülmüştür.⁶¹ Düzc ve Göynük'te ise tabip maaşına karşılık olmak üzere zaruri ihtiyaçlar dışında kalan ticari eşya taşıyan yük arabaları ve hayvanlarından duhuliyeye resmi alınması hususunda talepte bulunulmuştur.⁶² Halep Vilayetinde de belediye gelirlerinin yetersizliğinden ötürü tabip maaşlarının beşte birinin belediye bütçesi dışından karşılanması hususunda Dahiliye Nezaretinden izin talep edilmiştir.⁶³ Benzer şekilde Cezayir-i Bahr-i Sefid'in Limni Kazasında kantar resminin tamamının belediyeye terki talebi⁶⁴, Sivas Vilayeti Gürün kazasında mahalli dokuma işlerinde kullanılan tezgahların üç sınıfa ayrılarak bunlardan senelik beş, on ve on beş kuruş şeklinde vergi alınması⁶⁵, Yalova Kazasında belediye tabibinin bir yıllık maaşına denk gelen 7.200 kuruşun 4.800'ünün muhtarlar vasıtasıyla toplanıp kalanının belediye sandığından karşılanması⁶⁶, Erzurum'da Kemah, Kuruçay ve Refahiye gibi birbirine

60 BOA., DH.MKT. 2062/102-2, 5 Z 1310 (20 Haziran 1893). Yapılan görüşmelerde bu gelirlerin tamamının belediyeye tahsisi mümkün olmasa da tabip maaşının karşılanması için üç çeyreği belediyeye devredilmiştir. Bk. BOA., DH.MKT. 90/47-1, 6 M 1311 (20 Temmuz 1893).

61 BOA., DH.MKT. 377/61-2, 14 M 1313 (7 Temmuz 1895).

62 BOA., DH.MKT. 2221/61, 5 Ra 1318 (3 Temmuz 1900).

63 BOA., DH.MKT. 1487/73, 8 C 1305 (21 Şubat 1888).

64 BOA., DH.MKT. 112/24-1, 2 S 1311 (15 Ağustos 1893).

65 BOA., DH.MKT. 2196/10, 21 Z1316 (2 Mayıs 1899).

66 BOA., DH.MKT. 2501/29, 3 Ra 1319 (20 Haziran 1901).

yakın kazaların belediye gelirlerinin birleştirilerek seyyar bir tabibin görevlendirilmesi⁶⁷, Adana Vilayeti Gülnar kazasında mahalli tüccarın rızası dahilinde Gülnar iskelesinden ihraç edilen mallardan vergi alınması⁶⁸, Ankara Vilayeti Kırşehir Sancağına bağlı Avanos Kazasında Kızılırmak üzerindeki köprüden geçen yüklü ve yüksüz her çeşit arabalarla deve, at ve katırın her birinden on ve eşek yüklerinden beş para alınması fakat bağ ve bahçelerine giden ahalinin bundan muaf tutulması⁶⁹ ve Adana Vilayeti dahilindeki Anamur'da ise su kanallarının açılarak arazilerin türüne göre her bir dönümünden belirli miktarlarda ücret alınması gibi⁷⁰ gelir elde etmeye yönelik planlamalar yerel idareciler tarafından yapılmıştır.

Yukarıda sıralanan ve halka veya esnafa ayrı bir vergi yüküne sebep olması muhtemel durumlar ile hazineden ihtiyacın karşılanmasına yönelik taleplerin neredeyse tamamı Şura-yı Devlet veya diğer merkezi kurumlarca kabul görmemiştir. Örneğin, Göynük ve Düzce Kazalarında alınması planlanan duhuliyeye resmi “gayri caiz” addedilmiş ve ihtiyacın belediye kanunları dahilinde karşılanması belediyelere önerilmiştir.⁷¹ Şura-yı Devlet'in kesin bir dille onay vermediği bir diğer talep de Kosova Vilayeti Üsküp Sancağına bağlı Osmaniye Kazasından yapılmıştır. Kazada daimî surette hastalıklar hüküm sürdüğünden ve özellikle 1900 yılında differinin birçok ölümüne sebebiyet vermesi yüzünden bir tabip istihdamı elzem görülmüştür. Kaza idarecileri kaza haricine gönderilen kuru eriğin her yükünden ikişer kuruş vergi alınması durumunda hem hazine hem de ahali adına yararlı bir iş yapılacağına kanaat getirmiştir. Aksi durumda bir tabip maaşı için başka kaynak olmadığı vurgulanmıştır. Şura-yı Devlet, tabip atanmasını kamu yararı için elzem görmüş fakat ahalinin belirli bir sınıfından vergi elde edilmesini caiz bulmamıştır. Şura-yı Devlet ayrıca bu uygulamanın kuru eriğe olan revacı sekteye uğrayacağını ve bu yüzden belediye nizamlarına uygun bir şekilde işlem yapılması gerektiğini bildirmiştir.⁷² Başkent İstanbul'un yanı başındaki Çatalca Mutasarrıflığı dahil birçok yerden yapılan söz konusu taleplerin sebebiyse büyük ölçüde rüsum-ı erbaa gelirlerinin hazine ve

67 BOA., DH.MKT. 2504/57, 12 Ra 1319 (29 Haziran 1901).

68 BOA., DH.MKT. 1172/58-3, 2 B 1325 (11 Ağustos 1907).

69 BOA., ŞD. 1358/14-1, 18 Ca 1325 (29 Haziran 1907).

70 BOA., DH.MKT. 1192/58-2, 17 L 1325 (23 Kasım 1907).

71 BOA., DH.MKT. 2247/115, 11 Ca 1317 (17 Eylül 1899).

72 BOA., BEO., 1599/119923-2, 26 Ş 1318 (19 Aralık 1900).

belediyeler arasında paylaşılması şeklinde yazışmalara yansımıştır.⁷³ Tabip maaşlarının ödenmesini zorlaştıran bir diğer husus kanunlardı. Örneğin, belediye kanununa göre belediye memurlarının maaş ödeneklerinin genel giderlerin beşte birini geçmemesi gerekmektedir. Bu yüzden İçel'in merkez kazası Silifke'de belediye tabibi istihdam edilememiştir.⁷⁴

Osmanlı taşrasının neredeyse bütün bölgelerinden tabip ihtiyaçları ile maaş ödemelerine dair benzer şikâyet ve taleplerin yapılması üzerine merkezi kurumlar çözüm bulma arayışına girişmiştir. 1892'de Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye tarafından bir mazbata hazırlanmıştır. Buna göre belediye tabiplerine muntazam şekilde maaş verilmemesi ya da kesintilere gidilmesinden dolayı Mekteb-i Tıbbiye'den mezun tabiplerin taşrada görev almaktan kaçındıkları son derece açık bir meseleydi. Mevcut kanunlara göre kura ve bedelli askerlikten muaf olanlar beş sene taşra tabipliğinde mecburi hizmette bulunmak zorundaydı. Fakat mektepte okuyan talebelerin çoğu bu kapsamda olduğu halde mektep idaresi tarafından ve Maarif Nezaretince bu hususlara dikkat edilmemişti. Bu yüzden talebelerin çok azı taşralı ve kuradan muaf kısmında gösterilmişti. Az sayıdaki bu kişilerin durumlarına uygun memuriyet açıldığında ise birçoğu sözlerini tutmayarak bir şekilde İstanbul'da vakit geçirme yolunu seçmekteydi. Mevcut kanunlar görev yerlerine gönderilmelerinde yetersiz kaldığından kendilerine nasihat vermekten ve kendilerinin teşvik edilmesinden öteye geçilememekteydi. Cemiyet, bu durumun devamında Osmanlı sıhhi işlerinin Atina Mekteb-i Tıbbiyesi ile Protestan ve Cizvit misyonerleri mekteplerinden yetişen tabiplerin eline geçme riski taşıdığına dikkat çekmiştir. Üstelik cemiyet bunun olası zararlarını defaten Bâb-ı Âli'ye rapor ettiğini belirtmiştir. Bu yüzden Mekteb-i Tıbbiye'nin durumunun iyileştirilmesiyle taşraya tabip tedarik edilebileceği ve maaşların belediyelerden değil diğer memurlarda olduğu gibi hazineden ödenmesi gerektiği önerilmiştir.⁷⁵ Yapılan görüşmeler neticesinde Tıbbiye Nezaretinin isteği doğrultusunda tabiplerin görevlendirilme ve maaş ödemeleri hususunda yeni bir düzenlemenin yapılması elzem görülmüştür. Bu çerçevede Mekteb-i Tıbbiyeden diploma alarak mezun olan İstanbullu ve taşralı tabiplerin taşra memleket tabipliklerinde zorunlu hizmet yapacaklarına dair kendilerinden ve yaşça küçüklerse velilerinden senet alınması ve şayet bu senetlere uymazlarsa diplomalarının geri alınması

73 BOA., DH.MKT. 1527/38, 22 Za 1305 (31 Temmuz 1888).

74 BOA., DH.MKT. 1542/93, 8 M 1306 (14 Eylül 1888).

75 BOA., BEO., 1/36-3, 9 Ş 1309 (9 Mart 1892).

gibi yaptırımlara gidilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca İstanbullu olup mektepten mezun olan ve taşraya gitmekten imtina edenlerin sınıflarının terfi edilmemesi ve İstanbul’ca istihdam edilmemeleri ve mektepte tahsil aldıkları her bir sene için on ve diploma ve imtihan harcı olarak yirmi beşer altın vermeye mecbur tutulmaları tasarlanmıştır. Vilayetlere düşen vazife ise tabip maaşlarının zamanında ve eksiksiz ödenmesiydi.⁷⁶ Şura-yı Devlet bu tasarının mali ceza kısmından vazgeçilerek diğer maddelerinin uygulanmasını uygun görmüş ve maaş ödemelerinin muntazam yapılması gerekliliğine dikkat çekilmiştir.⁷⁷ Ardından da bu hususlar tüm vilayet ve müstakil sancaklara tebliğ edilmiştir.⁷⁸ Maaşların belediye bütçelerinden ödenme usulüne ise devam edilmiştir.

Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti bu süreçte maaş ödemelerinin düzenli yapılması hususunu Dahiliye başta olmak üzere nezaretlere hatırlatma gereği duymuştur.⁷⁹ Aslında burada tartışılan hususlar 1888’de yürürlüğe giren ve giriş bölümünde bahsi geçen “Memleket Ettıbası ve Eczacıları Hakkındaki Nizamname” maddeleriyle ilgiliydi. On beş maddeden oluşan bu nizamnamede tabiplerin eğitim-öğretim, görev süresi ve türü, özlük hakları ve maaş ödemeleri gibi birçok husus yer almaktaydı. Nizamnameye göre vilayet, liva ve kaza tabipleri sırasıyla 1200, 800 ve 600 kuruş alacaklardı. Hicaz, Bağdat, Basra, Musul, Bingazi, Trablusgarp ve Yemen Vilayetleri ile Zor Sancağı tabipliklerine atanananların maaşlarına ise yarı oranda zam yapılması kararlaştırılmıştır. Nizamname tabiplere maddi yaptırımını da kapsamaktaydı.⁸⁰ Fakat Şura-yı Devletin aldığı kararlar dikkate alındığında sonraki yıllarda bu hususta esnemeye gidilmesi gerekliliğinin doğduğu anlaşılmaktadır. Cemiyetin tahkikat ve önerileri üzerine nezaretler arasında fikir alışverişi yapılmış ve vilayetlerden ayrıca bilgi talebinde bulunulmuştur. Buna göre mevcut sorunların başlıca sebepleri belediyelerdeki bazı

76 BOA., DH.MKT. 89/22-4, 4 Za 1310 (20 Mayıs 1893).

77 BOA., DH.MKT. 89/22-4, 7 Z 1310 (22 Haziran 1893).

78 BOA., DH.MKT. 89/22-6, 4 M 1311 (18 Temmuz 1893). Bu tebliğ Suriye, Kastamonu, Hüdavendigâr, Edirne, Aydın, Hicaz, Bağdat, Selanik, Konya, Erzurum, Diyarbakir, Halep, Adana, Trablusgarp, Suriye, Manastır, İşkodra, Yemen, Mamüretülaziz, Ankara, Van, Trabzon, Yanya, Cezayir, Bingazi, Bitlis, Kosova, Musul, Basra, Beyrut ile Kudüs, Zor, İzmit, Çatalca, Sisam, Cebel-i Lübnan Girit ve Şehremaneti’ne yapılmıştır.

79 BOA., DH.MKT. 2075/3, 2 M 1314 (13 Haziran 1896).

80 BOA., DH.İD. 18/3-2, 5 Ş 1305 (17 Nisan 1888). Nizamname, “Memleket Ettıbası ve Eczacıları Hakkında Kaleme Alınıp Merriyet Ahkamına Bi’l-İstizan İdare-i Seniyye-i Cenab-ı Padişahi Şerefümteallik Buyurulmuş Olan Nizamname” başlığı taşımaktadır.

suistimaller ve israflardı. Ayrıca Maliye Nezareti aracılığıyla vilayet ve liva belediyelerinin mali güçlerinin niteliği ve bu belediyelerin kaza ve nahiyelere mali yardımda bulunup bulunamayacağı hususunda tahkikat yapılmıştır. Söz konusu tahkikat dahilinde bütün vilayetlerden bütçe defterleri talep edilmiştir.⁸¹ Fakat bu talebin çok az vilayet tarafından cevaplanabildiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Beyrut'tan yapılan bilgilendirmede vilayet ve liva belediyelerinin mali güçlerinin kaza ve nahiyelere yardım edebilecek güçte olduğu fakat belediye dairelerinin ıslaha ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir.⁸²

1896'da hem genel düzenin sağlanması hem de yabancı tabiplerin etkisinin kırılması maksadıyla tabip maaşlarının belediye sandığından mal sandıklarına devredilerek düzenli ödenmesi yeniden gündeme gelmiştir.⁸³ Fakat kısa bir süre sonra konu Şura-yı Devlet'te mütalaa edilmiş ve böylece bir uygulamanın hayata geçirilmesinin zorluklarına dikkat çekilmiştir. Buna göre genel bütçeden sorumlu memurların ayrıca bu gibi işlerle meşgul olmaları iş yüklerini arttıracığından söz konusu öneri uygun değildi. Tabip maaşlarının ödenme meselesi mülki memurların elinde olduğundan bu vazifenin mal memurlarına yüklenmesine gerek görülmemiş ve eski usulde devam edilmesi gerektiği yönünde nihai bir karar çıkmıştır.⁸⁴ Söz konusu karar birkaç ay içerisinde tüm vilayetlere tebliğ edilmiştir.⁸⁵ Buna rağmen maaş ödemelerine dair sorunlar, neredeyse aynen devam etmiştir. Tabiplerin çoğu çaresiz duruma düştüklerinden yer değiştirmiş ya da tayin talebinde bulunmuştur. Birçok yere tabip gönderilmesi ise daha da zorlaşmıştır.⁸⁶ Bu yüzden "irade-i seniyye gereği" maaş ödemelerine dikkat edilmesi gerekliliği defaten vilayetlere bildirilmiştir.⁸⁷

81 BOA., DH.MKT. 123/21, 17 S 1311 (30 Ağustos 1893).

82 BOA., DH.MKT. 2063/106, 8 R 1311 (19 Ekim 1893).

83 BOA., DH.MKT. 2077/60, 4 C 1314 (10 Kasım 1896).

84 BOA., BEO., 958/71789-2, 27 Z 1314 (29 Mayıs 1897).

85 BOA., DH.MKT. 2083/100, 11 Ra 1315 (10 Ağustos 1897). Karar, taşra adı altında Hicaz, Suriye, Bağdat, Halep, Yemen, Erzurum, Ankara, Cezayir, Aydın, Selanik, Edirne, Manastır, Beyrut, Sivas, Trabzon, Musul, Diyarbakir, Bitlis, Zor, Çatalca, Adana, Hüdavendigâr, Kastamonu, Van, Mamüretülaziz, Konya, Bingazi, Basra, Kudüs, İşkodra, Yanya, Kosova, İzmit, Biga, Girit, Cebel-i Lübnan ile Şehremaneti'ne bildirilmiştir.

86 BOA., DH.HMŞ. 24/34, 26 S 1323 (2 Mayıs 1906).

87 BOA., DH.HMŞ. 24/35, 2 Ca 1323 (5 Temmuz 1905); BOA., DH.MKT. 988/39-12, 20 N 1323 (18 Kasım 1905).

Maaş ödemelerinde suiistimal tespit edilen hallerde kanuni işlemler başlatılmıştır.⁸⁸ Bu hususta bazı aziller ve bütçe tahkikatları yapılmıştır.⁸⁹ Yapılan yazışmalarda, gerektiği hallerde tabip maaşlarını düzenli ödemeyen belediye reislerinin ilk ay için maaşlarının yarısının kesilmesi ve ikinci aydan itibaren diğer kanuni işlemlerin başlatılması yeterli görülmüştür.⁹⁰ Hatta belediye bütçelerinde öncelikle sıhhiye memurlarının maaşlarının ödenmesi dahi önerilmiştir.⁹¹ Buna rağmen sorunlar çözülemediğinden şikayet ve talepler devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte hem tabiplerin talepleri yeniden gündeme gelmiş hem de merkezi kurumlar köklü çözümler üretme uğraşına girişmiştir. Örneğin, Kosova'dan üç tabibin imzasıyla Dahiliye Nezaretine gönderilen mektupta taşra belediyelerinde tabiplerin "haysiyet ve ehemmiyetlerinin günbegün düştüğü" belirtilmiştir. Bunun sebebi ise belediye tabiplerinin vazifelerinin mülki memurlardan daha düşük olmasıyla açıklanmıştır. Bu yüzden "mülkiye tabiplerinin askeri bir idareye bağlı olmaları şu hürriyet ve meşrutiyet zamanında artık uygun değildir" şeklindeki bir ibareyle mülki tabiplerden bir heyet teşkil edilerek doğrudan Dahiliye Nezaretine bağlanmalarının uygun olacağına dikkat çekilmiştir.⁹² Bu esnada mülkiye tabiplerinin çalışma şartlarının iyileştirilmesi için bir nizamname üzerinde çalışılmaktaydı.⁹³ Dahiliye Nezaretinin hazırladığı ve Şura-yı Devlete havale ettiği mazbatada ise aşağıdaki ifadeler yer almıştır:

Taşrada mülki sıhhi memurlara belediye tabipleri denilmesinden ötürü mülki memurların ve belediye reislerinin müdahalesine uğramakta ve hedef olmaktadır. Bu yüzden maaş alamadıkları gelen şikâyet ve bilgilerden anlaşılmuştur. Bu da taşra belediye tabiplerinden yeterince istifade edilmesine mâni olmaktadır. Bunların belediyeyle olan irtibatlarının kesilerek diğer memurlar gibi mensup oldukları nezaretten başka kimseye karşı sorumlu olmamaları sağlanmalıdır. Vilayetlerde memleketin her türlü sıhhi ihtiyacını belirlemek ve ahalinin sağlıklı ilgili sorunlarını tespit etmek için Sıhhiye müfettişlerinin riyasetinde birer Sıhhiye Komisyonu teşkil kılınması lüzumu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Nezaretinden bildirilmiştir.

88 BOA., DH.MKT. 512/63, 18 S 1320 (27 Mayıs 1902).

89 BOA., DH.TMIK.M. 215/10-2, 4 Z 1323 (30 Ocak 1906).

90 BOA., DH.HMŞ. 24/39, 30 Ra 1324 (27 Mayıs 1906).

91 BOA., DH.MKT. 988/39-171, 22 S 1327 (15 Mart 1909).

92 BOA., DH.MKT. 2717/100, 9 Kanunusani 1324 (22 Ocak 1909)

93 BOA., DH.MKT. 2757/84, 4 S 1327 (25 Şubat 1909).

Dolayısıyla belediye tabiplerine yönelik köklü bir düzenleme ihtiyacının hasıl olduğu merkezi kurumlar tarafından da kabul edilmiştir. Şura-yı Devlette göz tabibi Mirliya Said Paşa ve Cemiyet-i Tıbbiye azalarından Mustafa Bey'in görüşleri doğrultusunda bazı kararlar alınmıştır. Buna göre kanun ve nizamlardan haberi olmayan bir takım mülki memurlar ve belediyeler, tabiplere müdahale etmekteydi. Bu durum Şura-yı Devletçe caiz olmayan bir husus olarak değerlendirilmiştir. Tabiplerin belediyelerin bünyesinden alınması ise uygun bulunmamıştır. Zira belediyelerin asli görevlerinden biri halk sağlığının korunması ve temizlikti. Bu yüzden belediyelerin tabiplerle bu işi daha etkili bir şekilde yapabileceği düşünülmüştür. Maaş meselesine gelince gelirleri yeterli olan belediyelerde maaşların vali, mutasarrıf ve kaymakamlar denetiminde tabiplere ödenmesi ve takibinin yapılması, bütçenin yetersiz olduğu yerlerde ise tabiplerin muhtemel sefaletlerine meydan verilmemesine dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁴ Buna rağmen 1910 yılına gelindiğinde vilayet, liva ve kazalardan 234'ü aşkın merkezde gelirler yetersiz olduğundan tabip maaşı tedarik edilememekteydi. Bu yüzden bu merkezlere merkezi bütçeden 16.000 lira tahsis edilmiştir. Aynı yıl tıp fakültesinden mezun olması beklenen 100 tabibin 107 mahalle gönderilmesi kararlaştırılmıştır. “Bilad-ı baide ve hare” yani uzak ve sıcak memleketler olarak adlandırılan ve nizamnamelerde pozitif ayrımcılık sağlanan Hicaz, Bağdat, Basra, Musul, Bingazi, Trablusgarp ve Yemen Vilayetleri ile Zor Sancağı içinse vilayetlerde 2.000, livalarda 1.500 ya da 1.800 ve kazalarda da 1.200 kuruş maaşla tabip görevlendirilmesi ve rağbet gösterilmemesi durumundaysa bu tahsisatın civar yerlere aktarılması uygun bulunmuştur. Yine de bu tür yerler için tabip tedarik etmenin zor olduğu ve zorunlu hizmetle ilgili sorunların devam ettiği Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisi Besim Ömer tarafından rapor edilmiştir.⁹⁵ Ayrıca 1888 nizamnamesindeki maaş miktarlarına aykırı olduğu halde bazı yerlerde 100-400 kuruş arasında değişen maaş zamları, belediye gelirlerinden karşılanması ve tedricen uygulanması koşuluyla uygun bulunmuştur.⁹⁶

⁹⁴ BOA., DH.MKT. 2811/77-1, 2 Ra 1327 (24 Mart 1909).

⁹⁵ BOA., DH.İD. 18/3-3-4, 23 B 1328 (31 Temmuz 1910). Benzer şekilde “bilad-ı badire” yani soğuk memleketler için pozitif ayrımcılığa gidilmesi talebinde bulunulmuştur. Bunlardan biri Erzurum Vilayetinden yapılan taleptir. Erzurum soğuk ve uzak memleketlerden addedildiğinden tabipler buraya rağbet göstermemekteydi. Vilayet idarecileri ancak “bilad-ı hare” addedilen yerlere uygulanan usulle çözüm bulunabileceğine kanaat getirmiştir. Bk. BOA., DH.İD. 136/4-2, 17 C 1330 (3 Haziran 1912).

⁹⁶ BOA., MV. 144/1, 2 N 1328 (7 Eylül 1910); BOA., DH.İD. 18/3-3-5, 1 Eylül 1326 (14 Eylül 1910).

Bu esnada çeşitli tarihlere ait yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla onlarca yerde sıhhi memurların maaş ödemelerinin düzenli yapılmadığı anlaşılmaktadır.⁹⁷ Daha önce alınan kararlar çerçevesinde belediye reisleri hakkında soruşturmalar açılarak belediye reislerinin maaşlarında kesintilere de gidilmiştir.⁹⁸ Fakat 1916'ya gelindiğinde bile mevcut sorunlar devam ettiğinden tabip, ebe ve aşıcı gibi sıhhiye memurlarının maaş ve masraflarının belediye bütçelerinden düzenli ödeme gerekliliği yazışmalara yansımış ve durumu yetersiz olan belediyelere yardım yapılması gündeme gelmiştir. Buna göre belediyeler maaşların büyük bir kısmını kendi gelirlerinden karşılayabilecek durumda olursa eksik kalan miktarın hazineден karşılanması mümkün olabilecekti.⁹⁹ Böylece Cihan Harbi'nin de etkisiyle kanun ve nizamlarda esnemeye gidildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Osmanlı modernleşmesinin en kapsayıcı yıllarını oluşturan 19. yüzyıldaki kalkınma planları dahilinde hayata geçirilen modern belediyeler, memleket veya belediye tabipleri adı altında sıhhi hizmetlerin birer merkezi haline getirilmek istenmiştir. Belediyelerin kuruluş, gelişim ve yetkinlikleriyse kentlerin gelişmişlik düzeyi ve merkezi hükûmetin mali gücünün niteliğine göre değişkenlik göstermiştir. Osmanlı taşra belediyelerinin yapısal sorunlarından birini teşkil eden mali güç yoksunluğu, belediye tabiplerinin maaş ödemelerinin son derece düzensiz ve eksik yapılmasına, bazen de ödeme gerçekleşmeyecek düzeyde kalmasına sebep olmuştur. Özellikle Osmanlı maliyesinin dışa bağımlılığının arttığı 1880'li yıllarda belediyelere tahsis edilen gelirlerin bir kısmının hazineye devri, belediyeleri daha da yetkisiz bırakmıştır. Taşra belediyelerindeki intizamsızlık, Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan tabipleri burada görev almaktan imtina ettirmiştir.

97 Örneğin, Aydın Vilayetine bağlı Tire, Bayındır ve Ödemiş Kazalarında aşı memurlarının ödenmemiş maaşları Beyrut Merkez Belediye Tabibi Hayati Efendi'nin yedi aylık maaşı, Aydın Vilayeti Sarayköy Belediye Tabibi Mustafa Hicri Efendi'nin müterakim maaşları ve Van Vilayeti Gevaş Kazası Belediye Tabibi Mehmed Efendi'nin alamadığı maaşlarıyla ilgili yazışmalar bunlardan sadece birkaçıdır. Aydın Vilayeti için Bk. BOA., DH.İD. 136/12-1, 7 Haziran 1326 (20 Haziran 1910) ve BOA., DH.İD. 136/12-18, 26 Eylül 1327 (9 Ekim 1911); Beyrut için Bk. BOA., DH.İD. 136/12-14, 14 L 1329 (8 Ekim 1911); Van için Bk. BOA., DH.İD. 136/12-18, 24 Teşrinievvel 1327 (6 Kasım 1911).

98 BOA., DH.İD. 48/48-1, 30 Temmuz 1328 (12 Ağustos 1912). Manastır Vilayetindeki soruşturmaya dairdir.

99 BOA., DH.UMVM. 136/44, 13 Şubat 1331 (26 Şubat 1916).

Neredeyse yegâne resmî şifa kapısı olan belediye tabiplerinin yokluğu ise salgın ve bulaşıcı hastalık dönemlerinde halkın daha da çaresiz kalmasına sebep olmuştur. Hem tabiplerin sorunlarının çözülmesi hem de halkın ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çeşitli nizamname ve kanunlarla sıhhi memurların çalışma şartları düzenlenmiş fakat çoğu kez bu adımlar yetersiz kalmıştır. Nitekim çalışma kapsamında incelenen örneklerden hareketle Osmanlı topraklarının en batısından en doğusuna ve en güneyinden en kuzeyine kadar neredeyse her yerde tabip maaşlarının ödenme sorunlarıyla karşılaşıldığı tespit edilmiştir. Vilayet, liva ve kaza yöneticileri her ne kadar çeşitli ek gelirler sağlama yoluna giderek tabip maaşlarını tedarik etmeye yönelik planlamalar yapmışsa da merkezi kurumlar tarafından onaylanmamıştır. Böylece sorumluluk büyük ölçüde yerel yönetimlere devredilmiş ve belediye kanunları çerçevesinde çözüm bulmaları kendilerine dayatılmıştır. Bir türlü çözüme kavuşturulamayan maaş ödemeleri meselesi, tabipleri yoksul ve çaresiz yaşam koşullarına sürüklerken halkı sıhhi hizmetlerden mahrum bıraktırmış ve devleti de yoğun bir yazışma ve çare bulma arayışına sevk etmiştir. Nihai olarak bu sorunlar, yerelde belirleyiciliği olan genel mali politikaların bir uzantısı olarak süreklilik arz etmiştir.

Kaynaklar

Bingül, Şeyhmus, “Osmanlı Taşra Belediyelerinde Bütçe Krizi: ‘Rüsum-ı Erbaa Örneği’”, *OTAM*, 46, 2019.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Gültekin, Elif; Doğan, Gazi, “Osmanlı Dönemi Belediye Tabipliği Uygulamasına Karamürsel Örneğinde Bir Bakış”, *Lokman Hekim Dergisi*, 8/3, 2018.

İlikan-Rasimoğlu, Ceren Gülser, “Taşrayı İyileştirmek: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Memleket Hekimleri”, *Lokman Hekim Journal*, 3/1, 2013.

Ortaylı, İlber, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu: Yerel Yönetim Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.), 1/36, 92/6839, 152/11371, 958/71789, 1599/119923, 3264/244795.

Dahiliye Nezareti Belgeleri (DH).

DH.İD, 18/3, 48/48, 136/4, 136/12.

DH.HMŞ, 24/34, 24/35, 24/39.

DH.MKT, 89/22, 90/47, 112/24, 123/21, 315/52, 377/61, 431/54, 512/63, 556/30, 849/18, 988/39, 996/36, 1172/58, 1192/58, 1257/11, 1414/8, 1414/27, 1458/114, 1468/118, 1468/119, 1487/73, 1515/1, 1515/50, 1527/38, 1542/93, 1551/96, 1552/51, 1557/66, 1566/4, 1575/56, 1590/60, 1593/74, 1627/82, 1750/102, 1755/92, 1800/28, 1855/58, 1913/92, 1944/62, 2009/127, 2010/79, 2029/33, 2049/6, 2049/19, 2054/96, 2061/101, 2062/102, 2063/106, 2075/3, 2077/60, 2083/100, 2158/31, 2170/60, 2196/10, 2197/58, 2234/58, 2221/61, 2247/115, 2298/92, 2313/111, 2316/23, 2328/19, 2475/19, 2501/29, 2504/57, 2506/62, 2514/30, 2529/18, 2590/5, 2717/100, 2757/84, 2811/77.

DH.TMIK.M, 215/10.

DH.UMVM, 136/44.

Meclis-i Vala (MV.), 144/1.

şura-yı Devlet (řD.), 1358/14.

Teftiřat-ı Rumeli Evrakı (TFR.I.şKT), 131/13027.

Yabancı Arřivler (YB.), YB. 021. 71/46.

